

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.81:343.85:343.91-053.6(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.076

Аніщенко В. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Мицька О. І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри формування та розвитку

професійної компетентності персоналу ДКВС України

Інституту професійного розвитку,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4621-8809

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Розвиток пробації в Україні є одним з основних напрямів реформування пенітенціарної системи. Пробація допомагає вирішувати низку питань у сфері виправлення та ресоціалізації осіб, які скоїли певні правопорушення та яким держава надала можливість виправитися й не потрапити в місця обмеження волі. Особливої уваги серед суб'єктів пробації потребує категорія «неповнолітні особи», з якими, як підтверджують результати дослідження, органи пробації мають посилити роботу в напрямі запобігання скоєнню повторних правопорушень.

У процесі дослідження встановлено, що до існуючих завдань діяльності органів пробації необхідно додати низку заходів, що підсилять їх превентивну діяльність у роботі з неповнолітніми правопорушниками. Результати

дослідження можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній діяльності під час проходження пробації неповнолітніми.

Ключові слова: *неповнолітні суб'єкти пробації, органи пробації, повторне правопорушення, превентивна діяльність, пробація, система профілактичних заходів, соціально-виховна робота.*

Постановка проблеми. У час, коли у зв'язку з воєнною агресією з боку сусідньої держави в українському суспільстві загострилися соціально-економічні проблеми, особливо зросли напруженість і рівень безробіття, підвищився ризик зниження суспільної резильєнтності, превентивна діяльність органів пробації набула особливого значення не тільки в цілому, а й у роботі з неповнолітніми правопорушниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання систематичної профілактики правопорушень серед клієнтів пробації набуває розвитку останніми роками. Особливу увагу органи пробації мають звернути на превентивну діяльність з неповнолітніми суб'єктами, оскільки в них попереду все життя, і допомогти молодим людям не зруйнувати його мають саме фахівці-пробаціоністи. Учені різних галузей науки та практики приділяли увагу у своїх дослідженнях соціально-виховним, соціально-правовим та психологічним особливостям роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, а саме: М. Веселов [1], Л. Завадська [2], А. Кирилюк [3], А. Коновалова [4], О. Шпортюк [11], Д. Ягунов [13] та ін. Однак результати досліджень низки нормативно-правових актів, статистичних даних у сфері скоєння правопорушення неповнолітніми особами, наукових праць учених вказують на необхідність більш поглибленого вивчення превентивної діяльності з неповнолітніми правопорушниками, які є суб'єктами пробації.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження особливостей превентивних заходів профілактичної роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації та виокремлення найбільш актуальних напрямів її розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів показав, що нині офіційного визначення понять «превенція» і «превентивна діяльність» у законодавстві немає. Використання понять «превенція» і «превентивна діяльність» у правовому аспекті здебільшого відбувається тоді,

коли йдеться про профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання правопорушенням. Етимологія поняття «превенція» вказує на його латинське походження (*praevenio* – випереджати, передчасно приходити; система заходів, спрямована на запобігання чому-небудь (наприклад, злочинам) [10]. Поняття «превентивна діяльність» інтерпретується як робота фахівців правоохоронних органів, у тому числі органів пробації, що спрямована на охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку до вчинення дій суб'єктом, на якого спрямовані такі дії. Наприклад, превентивні дії можуть застосовуватися за наявності фактичних та юридичних умов і можуть обмежувати певні права і свободи неповнолітнього суб'єкта пробації в межах нормативно закріплених вимог їх вчинення.

Превентивний структурний компонент діяльності органів пробації є одним із важливих у системі формування правової культури, соціальної самосвідомості, запобігання вчиненню повторних правопорушень неповнолітніми суб'єктами пробації та потребує суттєвого аналізу з точки зору його змістовності, дієвості та дієздатності, а також якості й логічності втілення у щоденну працю фахівців-пробаціоністів. Найнебезпечнішим видом правопорушень є злочини, і це – головний маркер у превентивній діяльності органів пробації, бо саме цей маркер досліджується під час виконання пробаційної діяльності із суб'єктом пробації та оцінки ризику повторного скоєння правопорушення. Саме повторне правопорушення стає основою до настання кримінальної відповідальності неповнолітньої особи, яка його вчинила. Превентивна діяльність у пробаційній роботі з неповнолітнім суб'єктом пробації, на нашу думку, зможе допомогти своєчасно, більш якісно здійснити соціально-виховний та психологічний вплив на його мислення, думки, поведінку, тим самим знизити його бажання щодо скоєння нових правопорушень, оскільки суб'єкт пробації буде більш обізнаним у сфері правової культури та набуття конфлікту із законом.

Як вказує з цього приводу Н. Юзікова, до вчинення злочину профілактика є головним елементом у боротьбі зі злочинністю, проте після його вчинення необхідно вирішувати питання про

неминучість і справедливість кримінальної відповідальності та покарання. Авторка зазначає, що така відповідальність є своєрідним стимулятором дотримання загально визначених і закріплених у законі правових норм [12, с. 97]. Існує думка науковців, що суворість покарання неповнолітніх за вчинені кримінальні правопорушення має перебувати в певному співвідношенні зі станом розвитку суспільства, тому лібералізм кримінально-правової політики щодо засудженої особи підліткового віку має бути адекватним вчиненому проступку та його кримінологічній характеристиці.

Так, на думку А. Кирилюк, дія законодавства про кримінальну відповідальність повинна відповідати вимогам загальної і спеціальної превенції злочинів, тому необхідно забезпечити максимально можливу невідворотність покарання, одночасно враховуючи можливість ресоціалізації особи, яка вчинила злочин, у суспільство, використовуючи при цьому альтернативний вид покарання [3, с. 75].

Для реалізації покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в Україні існують уповноважені органи з питань пробації, метою діяльності яких є забезпечення безпеки суспільства шляхом вправлення клієнтів пробації та запобігання скоєнню ними повторних кримінальних правопорушень [7].

Слід зазначити, що в Європейських правилах пробації, які затверджені у Рекомендації № CM/R (2010) 1 Комітету Міністрів Ради Європи, визначається мета пробації, а саме: скорочення рецидивної злочинності шляхом встановлення позитивних взаємин з правопорушниками для здійснення контролю (включаючи нагляд у необхідних випадках), керівництва і надання їм допомоги, а також залучення їх у суспільне життя [8]. Якщо мету пробації перевести в площину ювенальної пробації, то її діяльність повинна відбуватися в межах ювенальної пенальної політики.

Пробація, з одного боку, поєднує елементи контролю, з іншого – сфокусована на індивідуальній роботі із засудженим, його супроводі та підтримці більше, ніж на покаранні, що обумовлено її ресоціалізаційним спрямуванням [13, с. 331]. Проаналізувавши це твердження, маємо зазначити, що, на наш погляд, служба пробації наділена функціями попереджувальної діяльності.

Проводячи дослідження видів кримінальних покарань для неповнолітніх, А. Коновалова визначає, що сучасна кримінально-правова та кримінально-виконавча системи можуть забезпечити лише юридичне виправлення винної неповнолітньої особи. Суди та кримінально-виконавчі органи повинні забезпечувати таке виправлення особи, внаслідок якого вона не вчинятиме нових злочинів. Моральне виправлення особи є більш глибоким, ґрунтовнішим та всеосяжним. Воно полягає у зміні свідомості особи, внаслідок якої вона не скоює суспільно небезпечні та протиправні діяння через свої внутрішні переконання, незалежно від впливу на неї сторонніх осіб чи факторів. Також учена вказує, що ефективність корекційної роботи залежить від багатьох факторів, проте одне з головних місць посідає взаємодія співробітника органу, який виконує покарання, та неповнолітнього. У процесі такої взаємодії дорослий може впливати на мотиви, цілі, прийняття рішень, виконання та контроль за діями – на всі елементи діяльності дитини, включаючи стабілізацію і корекцію її поведінки [4, с. 29].

Результати аналізу статистичних даних вказують на сталу динаміку перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації неповнолітніх суб'єктів за скоєння кримінальних правопорушень, що відображено в таблиці [5].

Таблиця

Чисельність осіб, які перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації

Роки	Всього засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та осіб, до яких застосовано адміністративне стягнення	Громадські роботи (ст. ст. 56, 100 ч. 1 КК України, ст. 30-1 КпАП)	Обмеження волі, ст. 61 КК України (оголошених у розшук)	Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. ст. 75, 79, 83, 104 КК України)	Засуджені до покарання у виді штрафу
2020	784	36	24	720	8
2022	507	27	40	472	8
2023	483	25	56	451	6

Це підтверджує наявність потреби в об'єднанні зусиль законотворців і вчених для створення адекватного підходу до зменшення кримінально-протиправної діяльності неповнолітніх суб'єктів, які перебувають на обліку ювенальної пробачії.

Під час здійснення наглядової пробачії стосовно зазначеної категорії осіб незалежно від визначення рівня ризику скоєння повторного кримінального правопорушення проводять профілактичні заходи. Під час перебування на обліку в пробачії з неповнолітніми суб'єктами проводять комплекс заходів, які спрямовані на досягнення мети покарання, а саме виправлення та в подальшому ресоціалізацію. Основним напрямом різнопланової діяльності є соціально-виховна робота. Вона може проводитись із залученням батьків або законних представників. Відповідна робота передбачає забезпечення соціального супроводу та контролю за поведінкою осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Соціально-виховна робота спрямована передусім на вирішення питання зменшення ризику випадків скоєння неповнолітніми засудженими повторних кримінальних правопорушень.

Під час розробки превентивних заходів роботи з неповнолітніми правопорушниками необхідно враховувати такі особливості, як: а) неповнолітні правопорушники є своєрідною особливою типологічною групою, що відрізняється від дорослих як за характером, так і ступенем суспільної небезпечності; б) неповнолітня особа має досягнути певного психофізіологічного і соціального розвитку для того, щоб вона змогла усвідомлено підходити до перегляду особистісних цінностей життя, можливостей самостійно забезпечувати свої життєво важливі потреби, визначати план саморозвитку та культури, в тому числі правової, спроможності дати оцінку своїй поведінці, визначити фактори, що заважають бути гідним громадянином та не вступати на криміналізований шлях життя, не перебувати у конфлікті із законом, уміти брати відповідальність за свої вчинки.

Виходячи з вищевикладеного, дійсно потребує уваги розробка певних заходів, що суттєво можуть вплинути на ефективність запобігання кримінально-протиправній діяльності неповнолітніх суб'єктів пробачії. На нашу думку, такими заходами, базуючись

на принципах управління системою органів пробації в нашій країні (своєчасного планування, прогнозування, моніторингу та контролю результатів роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, посилення уваги до підготовки персоналу пробації, активізації уваги та розуміння суспільства функцій ювенальної пробації та ін.), треба вважати такі:

– вдосконалення на законодавчому рівні системи профілактичних заходів і засобів системного спостереження за перебуванням та поведінкою неповнолітніх у громадських місцях, закладах освіти, закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування; це є необхідною умовою для забезпечення можливості доступу фахівців-пробаціоністів до інформації стосовно поведінки неповнолітнього суб'єкта пробації в позаробочий час (за необхідності професійно обґрунтованої потреби та наявності обов'язкового дозвільного документа); це може допомогти персоналу пробації у складанні не тільки більш достовірної характеристики особи, а й покращити якість оцінки ризику вчинення повторного правопорушення;

– покращення та розвиток, посилення уваги до спільної превентивної діяльності органів пробації з поліцією в роботі з неповнолітніми правопорушниками з метою не тільки запобігання скоєнню правопорушення, а й пропагування правосвідомості, правової культури, соціально-правової поваги до всіх членів громади, де мешкають неповнолітні суб'єкти пробації та їх найближче оточення;

– посилення співпраці органів пробації з органами та службами у справах дітей, спеціальними установами і закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень впроваджувати ефективні соціально-виховні технології (наприклад, гейткіпінг); ця думка підтверджується основними завданнями діяльності органів пробації;

– розробка пробаційних програм превентивних заходів щодо недопущення протиправної поведінки серед молоді, бо саме ця категорія населення є найбільш схильною до вчинення правопорушень через: а) неповну сформованість власної системи цінностей, неможливість швидко й адекватно оцінити певні ситуації; б) незнання алгоритмів оцінки, аналізу та вибору шляхів розв'язання життєвих проблем; в) наявність аксіологічних особ-

ливостей неповнолітніх осіб, що мають прояв у наданні переваги цінностям, які пов'язані з досягненням добробуту та матеріального благополуччя. Такі програми сприятимуть формуванню стійкого процесу саморозвитку, самовдосконалення та духовного зростання, зміні соціальних цінностей, зменшенню ризику виникнення внутрішнього конфлікту в неповнолітньої особи у сфері «бажання – потреби – засоби або ресурси задоволення потреб» (усунення або розв'язання таких конфліктів обов'язково призведе до регуляції правослухняної поведінки);

– застосування ретельного та поглибленого підходу до процедури оцінки ризику повторного вчинення правопорушення неповнолітніми суб'єктами пробації, особливу увагу приділяючи причинам, умовам, оточенню, в якому перебувають неповнолітні правопорушники, беручи до уваги все, що може визначити низку перешкод на шляху їх виправлення та подальшої ресоціалізації;

– проведення своєчасного навчання (підвищення кваліфікації) фахівців-пробаціоністів з метою набуття ними нових навичок соціально-виховної, психологічної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що актуальність та значущість теми дослідження не викликає сумнівів, а запропоновані заходи щодо вдосконалення й розвитку превентивної діяльності органів пробації з неповнолітніми правопорушниками будуть суттєво впливати на зниження ризику скоєння ними повторних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Веселов М. Ю. Превентивні заходи у правовій доктрині ювенальної юстиції. *Економічна теорія та право*. 2020. № 1 (40). С. 127–141.
2. Завадська Л. М., Шпортьок О. М. Соціально-виховна робота з неповнолітніми як предмет психолого-педагогічних досліджень. *Balkan Scientific Review*. 2019. Т. 3. № 1 (3). С. 67–70.
3. Кирилюк А. В. Актуальні питання діяльності органу пробації з прогнозування індивідуальної поведінки обвинуваченої та засудженої особи неповнолітнього віку. *Технології професійної діяльності: теорія і практика* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 02 серп. 2016 р.). Чернігів, 2016. С. 74–78.
4. Коновалова А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 216 с.

5. Пробація України. Статистичні дані. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (дата звернення: 07.05.2024).

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80> (дата звернення: 07.05.2024).

7. Про затвердження пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації : наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 р. № 1797/5.

8. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

9. Рекомендація CM/Rec (2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію : прийняті Радою Європи 20 жовтня 2010 р. № CM/Rec (2010). URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=207 (дата звернення: 07.05.2024).

10. Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/> (дата звернення: 07.05.2024).

11. Shportiuk O., Shmelova R. Organization of special training of probation personnel for work with juveniles as an implementation element of juvenile justice in Ukraine. *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*. 2020. № 1 (4). P. 153 –161.

12. Юзікова Н. С. Проблеми кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : монографія. Дніпропетровськ : вид-во Дніпропетровського університету, 1999. 160 с.

13. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 446 с.

Anishchenko V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy
and Humanitarian Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Mytska O.,

PhD in Law, Associate Professor
of the Department of Formation and Development
of Professional Competency of the Personnel
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine
of the Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4621-8809

PREVENTIVE ACTIVITIES OF PROBATION BODIES IN THEIR WORK WITH JUVENILE OFFENDERS

The development of probation in Ukraine is one of the main directions of reforming the penitentiary system. Probation helps to solve a number of issues in the field of correction and re-socialization of persons who have committed certain offenses and who have been given the opportunity by the state to reform and avoid being placed in places of detention. Among the subjects of probation, the category of "juveniles" requires special attention, as the results of the study confirm that probation authorities should intensify their work with them to prevent repeat offenses.

While studying it was found that a number of measures should be added to the existing tasks of probation authorities to strengthen their preventive activities in working with juvenile offenders. The results of the study can be used in lawmaking and law enforcement activities during the probation of juveniles.

Key words: *juvenile probationers, probation authorities, repeat offense, preventive activity, probation, system of preventive measures, social and educational work.*

References

1. Veselov, M. Yu. (2020), "Preventive measures in the legal doctrine of juvenile justice", *Economic Theory and Law*, No. 1 (40), pp. 127–141.
2. Zavatska, L. M. and Shportiuk, O. M. (2019), "Socio-educational work with minors as a subject of pedagogical and psychological research", *Balkan Scientific Review*, Issue 3, No. 1 (3), pp. 67–70.

3. Kyryliuk, A. V. (2016), "Topical Issues of the Probation Body's Activities in Predicting the Individual Behavior of Accused and Convicted Minors", *Technologies of professional activity: theory and practice* : materials of the Scientific and Practical Conference (Chernihiv, 02 August 2016), pp. 74–78.

4. Konovalova, A. Yu. (2012), *Types of punishment for minors under the criminal law of Ukraine* : PhD in Law Thesis, Kyiv.

5. Probation of Ukraine: Statistics, available at: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (accessed 07 May 2024).

6. Ukraine (2011), *On the Plan Approval of the Measures on Implementation of the Concept of Development of Criminal Justice Concerning Juveniles in Ukraine* : Law of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12 October 2011, No. 1039-р, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80> (accessed 14 May 2020).

7. Ukraine (2018), *On the Approval of Probation Programs for Non-complete Probation Subjects* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 11 June 2018, No. 1797/5.

8. Ukraine (2015), *On Probation* : Law of Ukraine dated 05 February 2015, No. 160-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (accessed 07 May 2024).

9. Recommendations CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers to the Member States on the Council of Europe Probation Rules: accepted by the Council of Europe dated 20 October 2010, No. CM/Rec (2010), available at: https://www.probation.gov.ua/?page_id=207 (accessed 07 May 2024).

10. Vocabulary UA, available at: <https://slovyk.ua/> (accessed 07 May 2024).

11. Shportiuk, O. and Shmelova, R. (2020), "Organization of special training of probation personnel for work with juveniles as an implementation element of juvenile justice in Ukraine", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 1 (4), pp. 153–161.

12. Yuzikova, N. S. (1999), *Problems of criminal law protection of juvenile interests* : monograph, Dnipro State University Publishing, Dnipro.

13. Iahunov, D. V. (2011), *The penitentiary system of Ukraine: historical development, current problems and prospects for reform* : monograph, Feniks, Odessa.